

elu, te uz problem smrti, suda i uskrsnuća u starozavjetnim tekstovima.

Ako se pogledaju, makar i ovako površno nabrojani problemi i teme, koji se nalaze obrađeni u knjizi, može se doista utvrditi kako je riječ o vrlo široko postavljenoj i s dosta informacija danoj poruci o svemu onome bitnome što se odnosi na život, a što se nalazi sadržano kao poruka u Starome zavjetu. Čitatelj će moći dobiti uvid kako Stari zavjet – ma kako god to katkad izgledalo – ipak nije dalek od života, te kako je vjera u Boga Jahvu zapravo određivala sveukupne odnose čovjeka i društva onoga vremena, i na osobnoj i na društvenoj razini. Samo iz te vjere, kao povjerenja i životnog oslonca, bilo je moguće doista malom narodu opstati na tako prometnom i pokretljivom životnom prostoru.

Zbog svega toga ova knjiga predstavlja doista vrijedno pomagalo u teološkom studiju kao udžbenik biblijske teologije, ali jednako tako i kao korisno i prikladno pomagalo za bolje osobno osposobljavanje u razumijevanju značenja starozavjetne poruke kako za život onoga vremena tako – dakako uvažavajući nove okolnosti i nova, drukčija iskustva – i za ovo naše vrijeme.

Božo Lujčić

TOMISLAV JANKO
ŠAGI-BUNIĆ, *Prema civilizaciji ljubavi*. Izbor članaka. Priredili Tomislav Zdenko Tenšek i Andrea Filčić. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998., 520 stranica.¹

I. Zlatnom jubileju svećeništva Tomislava Šagi-Bunića ove 1998. godine, s pra-

vom pridodajemo i zlatni jubilej njegova teološkog rada. Periodizaciju tih pedeset godina možemo podijeliti na tri razdoblja:

1. Od 1948. do 1965.: izrada doktorske disertacije o kristologiji Prokla Cari gradskog i teološko-spekulativno produbljenje Kalcedonskog koncila.

2. Od 1959. do 1983.: događaj Drugoga vatikanskog koncila, te produbljenje njegovih temeljnih misli i njegova teološko-pastoralna primjena u životu Crkve na ovim našim prostorima.

3. Od 1983. do 1998.: govor o civilizaciji ljubavi, kao sažetak, odnosno rekapitulacija sveukupnog spekulativno-pastoralnog teološkog rada Šagi-Bunića.

Teološka značajka ovih triju faza jest cjelovitost svakog pojedinog razdoblja, a istovremeno njihovo uzajamno prožimanje i međuovisnost. Želimo ovu tvrdnju pojasniti. Dok Šagi-Bunić strogom znanstvenom akribijom istražuje povijesni kontekst Kalcedonskog koncila (451. godine), te u tom svom istraživanju dolazi do teološko-pastoralnih konsekvencija o Kristu potpunom Bogu i potpunom čovjeku (*Deus perfectus et homo perfectus*), on tim svojim mladenačkim radom priprema teren za razumijevanje vizija Drugoga vatikanskog koncila o autonomiji zemaljskih vrednota u odnosu na transcendentne, ali i o relacijama tih zemaljskih vrednota prema nebeskim stvarnostima. Time istovremeno stvara i teološki temelj za govor i za razumijevanje sadržaja civilizacije ljubavi. Dok neumorno piše o Drugom vatikanskom koncilu i njegovoj primjeni na život Crkve, posebice kroz pokoncilski nauk Crkve koji se naročito zrcali u nauku vrhovnih pastira,

¹ Donosimo riječi izgovorene na predstavljanju Šagi-Bunićeve knjige u Zagrebu 1. rujna 1998.

ključna mu je misao da je Crkva otajstvena zajednica (communio), neuništiva stvarnost nebeskog i zemaljskog, Božjeg i ljudskog faktora. Konačno, dok piše o civilizaciji ljubavi, vodiljna nit njegova govora jest Kalcedonska dogma i zajedništvo kao temeljna stvarnost i poziv Drugoga vaticanskog koncila.

Ovo trostruko razdoblje teološkog rada Tomislava Šagi-Bunića poprima tako izgled trilogije, jedne ikone koja u svom triptihu nuda jedinstvo u različitosti i razlaže različitost u jedinstvu. Po našem sudu, nije zato moguće izdvojiti pojedino od ova tri razdoblja i govoriti o njemu zasebno, želi li se sagledati Šagi-Bunićeva teološka cjelina.

To je bio i razlog da niti priređivačima ove knjige nije bilo moguće prikupiti i izdvojeno ponuditi Šagi-Bunićeve radove o civilizaciji ljubavi, a da ne posegnu za onim njegovim vremenski ranijim prilozi- ma koji izravno o civilizaciji ljubavi ne govore, ali u stvari čine temelj za njeno razumijevanje. Tu pak opet dodirujemo radove u kojima je Kalcedonska dogma i Drugi vaticanski koncil jasno prisutan, dakako ne u ruhu povijesno-spekulativnog govora, već eminentno kao pastoralno-liturgijska, egzistencijalno-konkretna i proročka poruka.

Uzmemo li u ruke knjigu koju predstavljamo i pogledamo raspon godina između prvog i posljednjeg priloga u njoj, dobivamo razdoblje od trideset osam godina. Prvi prilog seže u 1960. godinu, dakle neposredno pred početak Drugoga vaticanskog koncila koji je zaista bio prekretnica u Šagi-Bunićevu djelovanju. Koncil mu je omogućio da boravljenjem u Rimu kao teolog zagrebačkog nadbiskupa Šepera – blage uspomene – svoja povijesno-spekulativna teološka istraživanja dopuni, a istovremeno pastoralno, liturgijski i duhovno pre- reče u konkretni govor koji pulsira oko te-

me civilizacije ljubavi. Ovo tridesetosmo- godišnje Šagi-Bunićevo teološko razdoblje, prisutno u ovoj knjizi, zaista se može smatrati rekapitulacijom njegova pedesetogodišnjeg teološkog rada i obuhvaća povijesni triptih koji smo naznačili.

Za dublje razumijevanje teoloških korijena ove knjige želim još ukazati na jedan važan faktor teološke konstante Šagi-Bunića, a vezan je uz njegovo istraživanje kristologije Prokla Carigradskog koji je djelovao u Carigradu prije Kalcedonskog koncila i čija kristologija je od bitnog značenja za razumijevanje Kalcedonske dogme. Prema Šagi-Buniću srž Proklove kristologije stoji u tome što je on vidio vrijednost dviju kristologija, one aleksandrijskog tipa koja u svojoj spekulaciji o utjelovljenom Logosu polazi od Iv 1, 14: Riječ je tijelom postala (Lógos sarks egéneto), naglašavajući jedinstvo Krista, i one antiohijskog tipa koja na temelju Fil 2,7 naglašava da je Sin Božji po utjelovljenju uzeo obličje sluge (morfen doúlou labón), te time inzistiraju na dvojstvu subjekata u Kristu, tj. na distinktivnoj realnosti Krista Boga i čovjeka. Proklo Carigradski poznaje žustre rasprave koje su nastale iz radikalnih stajališta ovih dviju kristologija, ali uvida i valjanost i jedne i druge. Zato on donosi svoju osnovnu formulu inkarnacije: »... i uzevši oblik sluge postade čovjek... Kažemo dakle, služeći se objim izrazima Svetoga pisma, da je 'postao tijelo' (gégone) i 'uzeo oblik sluge' (élabe): i oba izraza su nam sjeme spasenja, ako se pravo shvate.« Ove Proklove riječi navodim iz disertacije Šagi-Bunića napisane i obranjene 1951. godine na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu (bilo mu je tada dvadeset osam godina).

Cjelokupan teološki napor Šagi-Bunića baziran je na ovoj Proklovoj intuiciji. Svi njegovi teološki radovi kao da su

jeka Proklove želje da se »pravilno shvati« realnost božanstva i čovječstva Isusa Krista, otajstvo različitosti i jedinstva božanskog i ljudskog u teandričkom zajedništvu osobe Isusa Krista. Šagi-Bunićev govor o civilizaciji ljubavi, oslonjen na Matejev govor o Posljednjem sudu (Mt 25,31-46), utemeljen je tako na teološkoj viziji Prokla Carigradskog. Nije bez razloga što prema Šagi-Buniću Proklo Carigradski zavređuje da bude proglašen crkvenim naučiteljem.

Put prema izgradnji civilizacije ljubavi, zacrtan u ovoj knjizi, jeka je kristološke drevnosti koja postaje živo aktualna i prepoznatljiva sadašnjost i proročki izazov za Isusove učenike na pragu Trećeg tisućljeća od utjelovljenja božanske Riječi koja se zauvijek obukla u našu krhku ljudsku narav, a u najmanjima, prezrenima i napuštenima ovoga našeg svijeta na povlašten se način dade susresti. Kristovski je to vapaj i poziv koji nam u Duhu Svetom upućuje autor knjige *Prema civilizaciji ljubavi*.

Tomislav Zdenko Tenšek

II. Zamisao o knjizi u kojoj bi bili prikupljeni članci u kojima naš višestruki slavjenik, prof. dr. Tomislav Janko Šagi-Bunić, govori o civilizaciji ljubavi i poziva vjernike da što zdušnije, svaki u svojem životnom okruženju, daju svoj doprinos njezinu ostvarenju, godinama je rasla u mislima mnogih njegovih prijatelja. Danas možemo kazati da je to i ostvareno, te da pred sobom imamo u cijelosti prikupljene Šagijeve članke o civilizaciji ljubavi, objavljujane tijekom posljednjih petnaestak godina. Prvi, naime, Šagijev zapis o civilizaciji ljubavi nalazimo u božićnom broju Kane 1983. godine. Ovom knjigom, tako, ne samo da s ljubavlju, radošću i ponosom obilježavamo 75-tu obljetnicu rođenja, 50-tu obljetnicu svećeništva i 45-tu obljetnicu profesorskog djelovanja na zagrebačkom Katoličkom bogoslovnom fakultetu, nego

tim jubilejima pribrajamo i petnaest godina Šagi-Bunićeva proročkog naviještanja civilizacije ljubavi.

Neposredan povod i nadahnuće da o njoj progovori bile su riječi Ivana Pavla II. prilikom kanonizacije Leopolda Bogdana Mandića: »Bog je ljubav i ljubav je od Boga. Ona nije od svijeta. Nije ni od čovjeka. Ona je od samoga Boga. Bez te ljubavi svijet ne može postojati; čovjek koji sve više biva svjestan ugroženosti od sila ovoga svijeta što ih je on sam oslobodio, i od civilizacije koju je sam izgradio – ako ta civilizacija ujedno ne postane civilizacija ljubavi.«

Ljubav, kao jedini način na koji suvremena civilizacija može opstati, zaočuplja Šagi-Bunića neizmjernom snagom te o njoj doista, kao prorok današnjice, ne prestaje govoriti svim ljudima dobre volje. Čitajući znakove vremena, vremena koje je više nego ičeg drugog potrebno ljubavi, Šagi-Bunić svima otvara srca da pudu pozorna na ljubav.

Za Šagija je ljubav međusobna stvarnost. Darivanje osobe osobi, koje stvara zajedništvo osoba. Da bi se čovjek mogao darovati drugoj osobi, potrebno je ponajprije spoznati drugu osobu u svojoj njezinoj konkretnoj životnoj stvarnosti, otkriti što ona jest i prihvatiti je kao drugu, drukčiju i samostalnu. Prihvatiti drugu osobu početak je ljubavi. Onaj koji prihvaća, spreman je darovati se, pokloniti drugoj osobi, predati joj čitavog sebe, pa čak i život. Ono što će nas zaprepastiti, iako su nam, kao kršćanima, poznate Kristove riječi, jest Šagijevo neumorno inzistiranje na tome da takva, osobna ljubav, treba zahvaćati baš svakoga čovjeka, pa i neprijatelja. U prvi ćemo čas, ljudskom logikom, reći da to nije moguće. A Šagi-Bunić će mirno odmaknuti svoj sako i pokazati na crnoj majici izvezeni citat: Mt 25,31-46. »Što god učiniste jednomu

od moje najmanje braće, meni učiniste ... što god ne učiniste jednomu od ovih najmanjih, ni meni ne učiniste.« Jednom riječju, u kakvim smo osobnim odnosima s čovjekom kraj sebe, pa bio to i neprijatelj (Kristov ili pak naš), u takvim smo odnosima s Kristom.

Prispodobu o posljednjem sudu iz Matejeva evanđelja Šagi spominje gotovo uvijek kada govori o civilizaciji ljubavi, a ključna rečenica »što učiniste jednomu od moje najmanje braće, meni učiniste« za njega je temelj, polazišna točka njezine izgradnje. U tim svetopisamskim riječima on vidi identifikaciju, povezanost, sjedinjenje Krista s baš svakim čovjekom. Kristovo sjedinjenje sa svakim čovjekom razlog je zbog kojega u svakom čovjeku moramo vidjeti Krista, iskazivati mu djelotvornu ljubav.

Kada poziva vjernike na ostvarenje civilizacije ljubavi i upozorava ih da prepoznaju Krista prisutnog u svakom čovjeku, Šagi ih nastoji prije svega probuditi, potaknuti kratkim i bremenitim mislima.

To pak ne znači da iza njih ne stoje istinski dogmatski temelji na kojima je s pravom moguće vjerovati da je Krist sjedinjen sa svakim čovjekom.

Kao podlogu takvom govoru Šagi često navodi koncilsku konstituciju *Gaudium et Spes*, br. 22, koja naglašava da se »utjelovljenjem Sin Božji na neki način sjedinio sa svakim čovjekom«, kao i riječi Ivana Pavla II. u enciklici *Redemptor hominis*, br. 13: »Svaki je pojedini čovjek obuhvaćen otajstvom otkupljenja, sa svakim pojedininim se Krist po tom otajstvu zauvijek sjedinio.« U svojem će teološkom radu Šagi-Bunić otajstvo utjelovljenja i otkupljenja spojiti, u skladu s otačkom teologijom, u jedno otajstvo – otajstvo čudesne razmjene: Sin Božji postao je Sin čovječji da bi sinovi ljudski postali sinovi Božji.

Ta je čudesna razmjena, admirabile commercium, započela za Šagija utjelovljenjem Sina Božjega, kada je Bog, postavši čovjekom, prihvatio sve čovječje i sjedinio se sa svakim čovjekom. Ona se nastavlja u smrti, u kojoj je Sin Božji do kraja postao čovjekom, proživjevši krajnje ljudsko iskustvo bijede. Vrhunac čudesne razmjene jest u uskrsnuću i proslavi Kristova čovjštva, po kojima kao jedan od ljudi, i sa svim ljudima zauvijek svezan, biva definitivno uzet u krilo Trojstva. Proslavljeni Krist, danas živ, posjeduje snagu i mogućnost da po Duhu Svetom bude prisutan u svakoj ljudskoj osobi, te time ostvaruje konačni smisao utjelovljenja: pobožanstvenjenje svega ljudskoga, dioništvo u zajedništvu božanskog života, posinovljenje svakoga čovjeka. Biti sin Božji, biti kći Božja, najprije znači biti dionikom Božje ljubavi.

Božja je ljubav zajedništvo triju božanskih osoba. Ona se na poseban način očitovala izlaskom iz krila Presvetog Trojstva, prelijevanjem na sve ljude u Isusu Kristu. Prihvaćanjem svega stvorenog po utjelovljenju i predanjem za svaku osobu u mucu i križu, Krist je na ljudski način pokazao da je Bog ljubav, ljubav prihvaćanja i predanja. No, osim što je pokazao, Krist je uskrsnućem i proslavom po kojima je već priveo jednim dijelom sve ljudsko u zajedništvo božanskog života, uistinu i omogućio (i trajno, danas omogućava) ljudima da kao dionici božanske ljubavi nastavljaju, Duhom Svetim vođeni, u svijetu ostvarivati tu ljubav. Jedino u Duhu Svetom postaje moguće ono što ljudskim snagama nije ostvarivo – prepoznavati Krista u svakom čovjeku, prihvaćati ga u njegovoj konkretnosti, služiti svakome čovjeku – jednom riječju, ljubiti svakoga čovjeka kao Krista, ljubeći kao što Krist ljubi.

Ljudska ljubav tada postaje bogočovječna ljubav, a oni koji svojim ponaša-

njem čine vidljivim da je Božja ljubav ušla u svijet te da je i danas u njemu nastanjena, postaju nositelji izgradnje civilizacije ljubavi.

U knjizi ne donosimo samo tekstove u kojima Šagi-Bunić izričito spominje civilizaciju ljubavi. Razlog je tome bogatstvo navedenih tema koje u člancima u kojima o njoj govori nekada samo nabacuje kao izazov današnjem čovjeku kako bi započeo izgradnju civilizacije ljubavi.

Sve ove teme Šagi već godinama nosi u srcu te je o njima pisao još mnogo prije nego što je započeo govoriti o civilizaciji ljubavi. Stoga donosimo izbor tekstova u kojima je najrazvidniji put Šagi-Bunićeva teološkog promišljanja Boga i čovjeka, a koji je danas rezultirao naviještanjem civilizacije ljubavi i Mt 25,31-46 kao temeljnog polazišta za njezino ostvarenje.

Tekstovi su kronološki poredani, počevši od 1960. godine i Šagijevih propovijedi u zagrebačkoj katedrali. Pomni će čitalac zapaziti da je već prije Drugoga vatikanskog koncila Šagi-Bunić bio koncilski teolog, te da je koncilski misao o otajstvu čovjeka s kojim se Krist po otajstvu utjelovljenja zauvijek sjedinio (GS 22) okosnica misli pretkoncilskog Šagija. S Drugim vatikanskim koncilom i njegovim približavanjem svakom, konkretnom čovjeku, to će kod Šagija još više biti potencirano.

Naslov knjige, »Prema civilizaciji ljubavi«, ima tako dvostruki smisao. S jedne strane, izabrani tekstovi prikazuju razvoj Šagijeve misli prema civilizaciji ljubavi, razrađuju teme na kojima će on kasnije temeljiti govor o njoj. S druge strane, kroz sve tekstove, kako one u kojima posve konkretno govori o civilizaciji ljubavi, tako i one u kojima se ona uopće ne spominje, Tomislav Janko Šagi-Bunić sve vjernike poziva da krenu prema realizaciji civilizacije koja će biti civilizacija ljubavi – ljubavi svakoga čovjeka, prihvaćajući svako-

ga čovjeka i prepoznajući Krista u svakom čovjeku.

I na kraju, spomenimo još jednom da ovom knjigom želimo našem dragom slavljeniku i učitelju iskazati znak ljubavi i zahvale za sav njegov dosadašnji teološki rad kojim nas je obdario, a posebno za govor o civilizaciji ljubavi.

Ipak, znajući koliko mu je do nje stalo, svjesni smo da mu na najveći mogući način možemo zahvaliti ako se svaki od nas, ovdje prisutnih, još danas počne trsititi oko njezina ostvarenja.

Andrea Filić

MARKO MIŠERDA, *Subjektivität im Glauben. Eine theologisch-methodologische Untersuchung zur Diskussion über den 'Glaubens-Sinn' in der katholischen Theologie des 19. Jahrhunderts*, Frankfurt, 1996., 575 stranica

Knjiga o kojoj je ovdje riječ doktorska je disertacija izrađena 1989. na teološkom fakultetu u Tübingenu pod vodstvom prof. Waltera Kaspera, sada biskupa rotenburškoga. Disertacija nije branjena jer je Marko Mišerda iznenada preminuo desetak dana prije dana određenoga za obranu. Knjiga je objavljena sedam godina kasnije u nizu Europäische Hochschulschriften, Reihe 23, Theologie 569, zahvaljujući nesebičnom zalaganju i trudu njegova kolege i prijatelja Tomislava Begovića, kojemu doista treba odati priznanje i zahvalnost za taj veliki pot-hvat.

Predgovor knjizi napisao je mentor W. Kasper (str. 5), a popratnu riječ (*Gel-eitwort*) T. Begović (str. 6-8). Slijedi du-